

НАПРАВЛЕННОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО И НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье рассмотрен вербальный компонент рекламных текстов гендерной направленности на материале английского и новогреческого языков. Исследование вербального компонента показывает, что значительная роль в составлении рекламного текста гендерной направленности отводится именно стилистическим средствам выразительности, делающими текст ярче и эмоциональней.

Ключевые слова: вербальный компонент, стилистический уровень, гендерная направленность, журнальный рекламный текст.

H. PLOTNIKOVA

V. VERSHYNINA

FUNCTIONING OF THE VERBAL COMPONENT IN JOURNAL ADVERTISING TEXTS WITH GENDER ORIENTATION (IN ENGLISH AND GREEK)

The article reviews the verbal component in journal advertising texts with gender orientation (in English and Greek). The research of verbal component shows that a significant role in the copyright of the advertising texts with gender orientation is given to the stylistic means of expression that make the texts brighter and more emotionally coloured.

Key words: verbal component, stylistic level, gender orientation, journal advertising text.

УДК 811.162.3

Тетяна ПОГРІБНА

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена питанням функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті, зокрема дослідженню контекстуальних авторських перетворень фразеологізмів. На матеріалі сучасної чеської прози розглядаються різноманітні види трансформацій ФО, які слугують для актуалізації художнього мовлення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, художній текст, контекстуальні трансформації.

Посилення інтересу науковців до проблем лінгвістики тексту зумовлює дослідження, пов'язані з особливостями функціонуванням фразеологічних одиниць у художньому тексті. Одним з аспектів вивчення даної проблематики є аналіз контекстуальних авторських перетворень ФО, які нерідко слугують для актуалізації художнього мовлення.

Питанням функціонування фразеологізмів у художньому тексті присвячено праці багатьох як вітчизняних (В. Білоноженко, В. Ващенко, І. Гнатюк, В. Дорошенко, Р. Зорівчак, М. Коломієць, Л. Назаренко, Ю. Прадід, Л. Скрипник, В. Ужченко та ін.), так і чеських (Е. Мргачова, С. Пастиржик, Ф. Чермак, М. Чехова та ін.) мовознавців. Однак багатоплановість об'єкта дослідження зумовлює необхідність подальшого опрацювання даної тематики, зокрема питань трансформацій ФО у художньому тексті, що й визначає **актуальність** нашої розвідки. Предметом дослідження стали численні трансформації ФО, виявлені у творах сучасних чеських прозаїків М. Вівега, Б. Грабала, М. Кундери, О. Павела, В. Парала, П. Шабаха, Й. Шкворецького.

Фразеологічна одиниця, як компонент будь-якого тексту, тісно пов'язана з контекстом твору. Як зазначають дослідники, аналіз фразеологічної одиниці ізольовано від контексту не забезпечує повного розкриття глибини її семантики, оскільки фразеологізм здебільшого вступає у складні смислові відносини з певним контекстом. Фразеологічна одиниця поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [1, с. 72–73]. Зміна структури та лексичного складу, тобто трансформація ФО, сприяє ще тіснішому зв'язку з контекстом, унаслідок чого фразеологізм утворює з ним єдину змістову цілісність. Отож питання контекстуальних авторських перетворень ФО стає важливим аспектом дослідження їхнього функціонування у художньому тексті. Питання авторства фразеологізмів, яке з давніх-давен вважалося одним з найбільш дискусійних, стає ще проблематичнішим, якщо його розглядати у власне лінгвістичному аспекті, де авторство виступає лише як здатність трансформувати

усталену фразеологічну модель. Пошук вихідної фразеологічної моделі в загальнофілологічному плані, на переконання В. Мокієнка, є широким семіотичним завданням. Вчений зазначає, що у лінгвістичному аспекті необхідно підкреслити можливість зведення багатьох т.зв. «авторських» фразеологізмів до загальніших структурно-семантичних моделей [3, с.87].

У художньому мовленні частотним є використання саме трансформованих ФО (напр., у зазначених письменників тзв. «чистих» фразеологізмів нами виявлено значно меншу кількість; йдеться переважно про прислів'я, приказки, ідіоми, усталені порівняння: «*Tisickrát nic umořilo osla, víš synu?*» (M.Viewegh); «*Ani za zlaté prase, řekl Kvido*» (M.Viewegh); «*Vyhodíš ho dveřmi a on vlezte oknem*» (O.Pavel); «*Ale ryby to byly za groš kudla!*» (O.Pavel); «*Vzal jsem proutek a vyrazil jak závodní kůň*» (V.Páral); «*Někdo vstupoval nebo odcházel často, a někdo zas jednou za úherský rok*» (P.Šabách)).

У широкому розумінні трансформація – це зміна основної мовної моделі (ядерної структури), що призводить до створення вторинної мовної структури [5, с.312]. Тобто, трансформація – це конструкція, яка виникає в результаті цієї зміни. Трансформована ФО формально і за значенням є подібною до базової ФО, відрізняючись від неї, на відміну від варіанта, лише функціонально, напр.: «*Alice, říkám si, není-li lepší koktavý vrabec Ládík v hrsti než zlatý páv Harlan na střeše?*» (V.Páral) (заміна стрижневого компонента на компонент з близькою семантикою + розкладання виразу вкрапленням частини кваліфікуючого контексту) ← *lepší vrabec v hrsti než holub na střeše*; «*A tak nač házet tyhle své perly těm mužským kancům?*» (V.Páral) (заміна стрижневого компонента на компонент з близькою семантикою + розкладання виразу вкрапленням частини кваліфікуючого контексту) ← *házet perly svíním*; «*Maj se jak ta tlustá zviřátka v žitě*», filozofoval Kopanec» (J.Škvorecký) (заміна стрижневого компонента описовим виразом, перифразом) ← *mít se jak prasata v žitě* і под.

Загальноприйнятим є судження, згідно з яким ФО з фонетичними, морфологічними чи словотвірними змінами того самого компонента вважаються варіантами фразеологізму. За М. Шанським, «варіанти фразеологічного звороту – це його лексико-граматичні різновиди, тотожні йому за значенням і

ступенем семантичної спаяності» [4, с.50]. Більшість дослідників також визнають, що основними типами фразеологічного варіювання є *формальні трансформації* і *лексичні заміни компонентів фразеологізму*, тобто така видозміна, при якій зберігається його семантика. Формальне варіювання компонентів фразеологізму визначається фактом генетичної спорідненості слова і фразеологічного компонента, тому види варіювання компонентів ФО аналогічні видам варіювання лексем. Морфологічні варіанти ФО, як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві, вивчені досить добре (Ю. Аваліані, О. Кунін, В. Мокієнко, О. Молотков, Л. Ройзензон, Л. Скрипник М. Шанський, F. Šerák, K. Hronek та ін.). Ці варіанти зводяться до двох типів – парадигматичних і словотвірних (парадигматичних і морфологічних; парадигматичних і граматичних). Перший тип – це варіантність, зумовлена парадигматичними, флективними модифікаціями компонентів фразеологізму; другий тип – варіанти, зумовлені модифікаціями словотвірних формантів. Таким чином, формальне варіювання ФО – це варіювання її компонентів, трансформація слів, що демонструє слівний характер фразеологізму; лексичне варіювання – це власне фразеологічне варіювання, трансформація порізно оформленої, але семантично цілісної одиниці.

У чеському мовознавстві класифікаційна схема варіантності ФО детально розроблена відомим фразеологом Ф. Чермаком [7]. Згідно з даною класифікацією, варіанти бувають трьох типів: синтагматичні, парадигматичні та мішані. Синтагматичні варіанти включають у себе факультативну частину, яку можна випустити без зміни значення. Парадигматичні варіанти включають у себе альтернативні частини, які можна замінити одна одною. Мішані варіанти бувають двох видів: міжплощинні (прості та комплексні) та релятивні, які виявляються у переході ФО до інших структурних типів.

З даної класифікації фразеологічної варіантності випливає класифікація *трансформацій* ФО, прийнята у чеському мовознавстві. За Ф. Чермаком, трансформації щодо своїх можливостей і різновидів є подібними для всіх структурних типів ФО (вербальних, невербальних, адвербіальних ФО, усталених порівнянь) – вони можуть відбуватися як між площинами (міжплощинні трансформації), так і в межах однієї площини

(внутрішньополющинні трансформації), а також між різними структурними типами (міжструктурні трансформації, вони ж по суті є внутрішньополющинними), або в межах однієї структури (внутрішньоструктурні трансформації). Усі трансформації також різняться усталеністю / неусталеністю [7, с.172-175].

Завдяки міжполющинним трансформаціям утворюються функціонально різні, але семантично й формально близькі ФО іншої площини [7, с.173], напр. перехід словосполучення у речення: *poznat ptáka po peří* → *Ptáka poznáš po peří*; перехід словосполучення у слово: *chytat lelky* → *lelkovat*; перехід порівняння в тзв. усталену характеристику *on je jako slon v porcelánu* ← *To je ale slon!* [8, с.25] тощо. Міжполющинних трансформацій у досліджуваних авторів обмаль. Нами було виявлене лише одне таке контекстуальне перетворення, а саме: перехід порівняння в усталену характеристику: «On si o mně myslí: *To je ale kráva pitoma!* Říkal to i vám, že?» (J. Škvorecký) ← *být jako kráva (pitomá)*.

Міжструктурні (внутрішньополющинні) трансформації утворюють характеристичний паралелізм двох чи більше структур усередині однієї площини, тому буває непросто визначити базову і похідну ФО (мається на увазі перехід одного структурного типу в інший; нерідко трансформована ФО буває напівусталеною [6, с.627]), напр.: «Krátký účes, *havraní lesklé vlasy*, rovný profil velice krásného obličejе» (J. Škvorecký): *havraní vlasy* ← *mít vlasy jako havran* (перехід усталеного порівняння в недієслівний фразеологізм); «Hleděl jsem na ni, *pohledem patrně psím*» (J. Škvorecký): *psí pohled* ← *hledět / dívat se jako pes* (перехід усталеного порівняння в недієслівний фразеологізм); «A bejk *byl potom klidnej beránek*, řekl v kanceláři pomocník Bohouš» (B. Hrabal): *být klidnej beránek* ← *být mirný / krotký jako beránek* (перехід усталеного порівняння в напівусталений дієслівний фразеологізм); «...v chalupě *atmosféra pod psa*» (M. Viewegh): *mít se lžít pod psa* → *pod psa* (перехід дієслівного фразеологізму в адвербіальний); «Dostavil se slabý, přesto však nepřijemný pocit, *že jsem svině*» (J. Škvorecký): *být jako svině* → *být svině* (перехід усталеного порівняння в дієслівний фразеологізм). Жоден з цих видів трансформацій не утворюється автоматично, всі вони мають

виразно індивідуальний, аномальний характер, тому кожен вираз треба завжди досліджувати окремо.

Внутрішньоструктурні трансформації ФО – це перетворення, в результаті яких у рамках однієї структури утворюються нові фразеологізми або їх текстові варіанти. Більшість новоутворених ФО є поєднанням двох чи більше трансформацій. Такі трансформації виражають різні аспекти, фази стану в широкому розумінні, тому їх ще називають статутарними [6, с.629], напр.: *nasadit někomu brouky do hlavy – mít brouky v hlavě – vyhnat někomu brouky z hlavy; dostat se na koně – být na koni*. Даного типу трансформацій ФО нами не виявлено.

Найвиразнішими внутрішньоплощинними трансформаціями є індивідуальні, або *авторські* трансформації, які поділяються *синтагматичні, парадигматичні та мішані*.

До синтагматичного типу авторських трансформацій найчастіше належать випадки розкладання фразеологізму вкрапленням частини кваліфікуючого контексту, напр.: *«Zasyčel, spíš, jako had»* (J. Škvorecký) ← *syčet jako had*; *«Bořivoj ... při svém chudém knihovnickém platu byl však chudý, jak se tenkrát říkalo, „jak kostelní myš»* (V. Páral) ← *být chudý jako kostelní myš*; *«Pochopil jsem, že jde do tuhého; že kuň mého příběhu je zatraceně osedlán»* (M. Kundera) ← *osedlat koně*; *«...ta muzika už hraje na počest mému tátovi, který s Davidovou hvězdou na kabátě vypalil Němcům rybník»* (O.Pavel) ← *vypalit rybník*; *«...ať Alenka nedělá v domě divadlo»* ← *dělat divadlo* (P. Šabách); *«Ten chlapec byl všechno, jen ne čertovo kvítko»* (P. Šabách) ← *být čertovo kvítko*; *«Sedím tady ve svém pokojíčku s výhledem do Riegrových sadů nad čerstvým archem žlutavého papíru svobodná jak vznášející se ptáček»* (V. Páral) ← *být svobodný jak ptáček*.

Парадигматичні трансформації найчастіше являють собою інверсію або випущення компонентів, напр.: *Jako straka krade, raní, ten váš povedený synáček* (B.Hrabal) (інверсія правої і лівої частин порівняння) ← *krást jako straka*; *«...ale jo, ale já ještě nejsem od vojny a jednak jsem slabej na prsa, že ale mívám sny, v kterejch se mi zdává o ptáčkoví, kterého chytili do klece»* (B. Hrabal) (інверсія компонентів вербального фразеологізму) ← *chytit ptáčka do klece*; *«I kdybyste byla chudá jako myš, budete na to mít»* (J. Škvorecký) (випущення компонента порівняння) ← *být chudý jako kostelní myš*.

Зрідка у досліджуваних авторів трапляються випадки мішаних трансформацій, напр.: «*Hleděl jsem na ni, pohledem patrně psím*» (J. Škvorecký) ← *hledět / dívat se jako pes* (перехід дієслівного фразеологізму в недієслівний з інверсією компонентів і вкрапленням кваліфікуючого контексту); «*Ale Dáša seskočila, uchopila číši a pronesla hlasem nachlazeného paviána...!*» (J. Škvorecký) ← *řvát jako pavián* (перехід усталеного порівняння в неусталений дієслівний фразеологізм з вкрапленням частини кваліфікуючого контексту).

Можливість контекстуальних авторських перетворень ФО спирається на їхні основні властивості – мовну усталеність, порізно оформленість і семантичну цілісність. За визначенням Р. Зорівчак, авторські перетворення фразеологізмів – це стилістично релевантні зміни в їхньому лексичному складі, синтаксичній структурі, семантиці, при яких узуально стала форма фразеологічної одиниці протиставляється її оказіональній, змінній формі, і таким чином відбувається її актуалізація, оживлення опорного слова у художньому мовленні, перетворення її в експресіод [2, с.196].

Актуалізаційні трансформації не змінюють ідентичності ФО, а лише за потребами контексту змінюється їхня граматична функція і форма (найчастіше йдеться про вербальні фраземи). Хоч теоретично вербальні фразеологізми можуть мати увесь набір граматичних категорій, однак на практиці вони реалізуються далеко не всі, адже інакше йшлося б про звичайне дієслівне сполучення. Скажімо, фразеологізм *nasadit někomu do hnízda kukaččí vejce* може вживатися лише в 1 особі однини і множини, у теп. і майб. часі, має наказовий і умовний спосіб та форму пасиву; *hodit psovi kost* реалізується в 1 особі однини і множини, в теп. часі, в наказовому способі і пасивній формі. З огляду на сильний потенційний узус ФО, треба відрізнити звичайний, нейтральний узус від зсунутого, метафоричного й актуалізованого для кожного окремого фразеологізму [6, с.630]. Скажімо, деякі ФО використовуються лише із запереченням (напр. *nebud' pro srandu králíkům; nebyt ani ryba ani rak*); деякі ФО не можна вжити у майбутньому часі (напр. *moc chytat myši*), в наказовому способі (напр. *být mala ryba; mít na mozku švaba*) тощо. Тобто, узус і трансформація, яка його відображає, тісно пов'язані з нормами і стандартами поведінки фразеологізму в контексті [6, с.630].

Наведемо приклади актуалізаційних трансформацій ФО, відібраних з творів досліджуваних чеських авторів: «*Chytí někdo z nás v životě skutečně velkou rybu?*» (О. Pavel); «*A můj tatínek kůl železo, pokud bylo žhavé*» (О. Pavel); «*Syna člověka prodali za třicet zlatek*» (В. Hrabal); «*...všecko si musíte podle spisku páně Batisty prohlídnout, abyste nekupovaly zajíce v pytli*» (В. Hrabal); «*Ani za zlatá prasatka, řekl Kvido*» (М. Viewegh); «*...ať Alenka nedělá v domě divadlo*» (Р. Šabách); «*Pochopil jsem, že jde do tuhého; že kůň mého příběhu je zatraceně osedlán*» (М. Kundera) – у багатьох з цих фразеологізмів йдеться не лише про їх граматичні трансформації, але одночасно й про трансформації синтагматичного типу з використанням розкладання виразу вкрапленням частини кваліфікуючого контексту, що є доволі частотним явищем у досліджуваних письменників.

Отже, численні контекстуальні перетворення у творах сучасних чеських письменників є бажанням нового, оригінального висловлювання, адже відображають особистий, творчий підхід автора до мови, підсилюють його індивідуальність. Чималу роль у цьому відіграють також фразеологічні одиниці, які були і залишаються невичерпною скарбницею для актуалізації мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1989. – 154 с.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічні скарби віршових творів Тараса Шевченка / Р. П. Зорівчак // Слово. Фраза. Текст. – М.: Азбуковник, 2002. – С. 195-206.
3. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология / Валерий Михайлович Мокиєнко – М., 1989. – 324 с.
4. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. / Николай Михайлович Шанский. – М.: Высшая школа, 1985. – 192 с.
5. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. / І. Б. Штерн. – К.: АртЕк, 1998. – 336 с.

6. Čermák F. České frazemy a idiomy verbální. Úvod. / František Čermák // Slovník české frazeologie a sdiomatiky. Výrazy slovesné. – Praha 1994. – D.2. – 634 s.

7. Čermák F. Idiomatika a frazeologie češtiny./ František Čermák. – Praha 1982. – 240 s.

8. Mrhačová E. Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice. Tematický frazeologický slovník. / Eva Mrhačová. – Ostrava 1999. – 244 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Hrabal B. Taneční hodiny pro starší a pokročilé. / Bohumil Hrabal – Praha 2000. – 94 s.

Kundera M. Žert. / Milan Kundera. – Praha 2007. – 368 s.

Páral V. Dekameron 2000 aneb láska v Praze. / Vladimír Páral. – Praha 2000. – 386 s.

Pavel O. Zlatí úhoři. / Ota Pavel. – Praha 1999. – 190 s.

Škvorecký J. Lvíče. / Josef Škvorecký. – Praha 1996. – 268 s.

Šabach P. Babičky./ Petr Šabach. – Praha 1998. – 172 s.

Viewegh M. Báječná léta pod psa. / Michal Viewegh. – Brno 2002. – 238 s.

Т. ПОГРИБНА

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Статья посвящена вопросам функционирования фразеологических единиц в художественном тексте, а именно исследованию контекстуальных авторских трансформаций фразеологизмов. На материале современной чешской прозы рассматриваются и анализируются различные виды трансформаций ФО, которые служат для актуализации художественной речи.

Ключевые слова: фразеологическая единица, художественный текст, контекстуальные трансформации.

Т. ПОГРИБНА

FEATURES OF FUNCTIONING OF IDIOMATIC UNITS IN FICTION

The article deals with the functioning of phraseological units in a literary text, namely the study of contextual author's transformations of phraseological units. Based on modern Czech prose discusses and analyzes the different types of transformations of phraseological units, which are used to update the language of fiction.

Key words: phraseological unit, artistic text, contextual transformation.

УДК 821.161.2

Володимир ПОДРИГА

МОВНО-ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ ЛОКАЛЬНОГО МІКРОКОСМУ У ТВОРАХ ЮРІЯ ВУХНАЛЯ

У статті розглядається проблема створення мовно-художньої моделі локального мікрокосму у творах Юрія Вухналя. Письменник, змальовуючи образ сучасного собі сільського життя, увиразнив його відповідними лексемами, за допомогою яких не лише позначив реальні топоси (вулиця, двір, хата) об'єкти (піч), предмети (чапля), а й акцентував на дусі часу, відтінюючи його новотворами, іншомовними словами. Користуючись засобами гумору, оповів про некультурного парубка, який веде аморальний спосіб життя пристосуванця.

Ключові слова: модель, мікрокосм, лексика, топоси, твори, гумор.

Мовно-художня модель світу, представлена у творах українських письменників має свої особливості, пов'язані передовсім з національно-хліборобським способом світосприймання, світорозуміння та світовідображення.

Особливо чітко її окреслено у творах українських гумористів 1920–1930 років, які жили в умовах кардинальних змін суспільства, розімкнення закритого сільського середовища, формування психології робітничого класу в нашій країні, а також виродження господаря-хлібороба, порушення природного способу буття народу, що, звичайно ж, призвело й до зміни світосприймання.

Усі названі вище процеси знайшли своє осмислення в художній літературі. Так, наприклад, проблеми того часу – ледарство, пияцтво, легковажність, бешкет – змальовані в гумористичному циклі Юрія Вухналя «Життя й діяльність Федька